

Kerecsi Klára

Változatlan helyzet – változó elvárások: a fiatalkorú bűnelkövetők zártintézeti nevelése

A fiatalkori bűnözés kezelése nem független az adott országban érvényesülő kriminálpolitika alakulásától. A fiatalkorúak önálló (vagy megközelítésében önálló) kezelőrendszere a 19. században alakult ki, amikor a gyermekkor különálló társadalmi kategóriáját a büntető igazságszolgáltatás is magáévá tette. Ebben a kontextusban a kezelőrendszer működését két, egymással versenyző, ideológiai megközelítés határozza meg: (1) az, amely a „kis ördögöket” civilizálni akarja, illetve (2) az, amely az „ártatlan angyalkákat” védi meg az ördögtől. A fiatalkorú bűnelkövetőről vallott felfogást a kezdetektől az ártatlanság és a bűnösség e kettőssége jellemzi.¹

Napjainkban alapvetően háromféle elméleti megközelítés működteti a büntető igazságszolgáltatás intézményrendszerét. A fiatalkori bűnözés kezelésére szerte a világon a tetterányos (neoklasszikus vagy „jog és rend” megközelítés) és a reszocializációs felelősségi modell (treatment vagy jóléti modell) elemeit vegyítik, hogy megtalálják a megfelelő arányt a fiatal életkorból adódó sajátosságok és a társadalom védelmének szükségessége között. A harmadik irány az áldozatok érdekeit előtérbe helyező helyreállító igazságszolgáltatási modellt, melyet az elterelési lehetőségek széleskörű alkalmazása, a konfliktuskezelés és a kárhelyreállítás jellemez.

Mindemellett a századfordulótól kezdődően az európai országokban is egyre gyakoribb az ún. „státusz-bűncselekmények” megfogalmazása és a tipikusan fiatalkorúakra jellemző magatartások széleskörű kriminalizációja. Az európai nagyvárosokban a fiatalok bandázása, az utcai garázdaság, a sportban megjelenő erőszak, illetve az iskolai erőszak problémájának megjelenése miatt újra élő jogintézménnyé váltak a biztonsági őrizet különféle formái. Határozottan érezhető a felelősségi formák szélesedése is, például az Egyesült Királyságban a szülő felelőssé tétele a gyermeke által elkövetett bűncselekményért. Nehéz megszabadulni attól a gondolattól, hogy a fiatalkori bűnözés új jelenségeivel kapcsolatos félélmeket generációs ellentétek is mozgatják. A bűnözéstől való féltélem az idősebb korosztályt jellemzi. Az idősödő európai népességnek nem csupán a saját gyermekeivel, unokáival kell(ene) hangot találni, de a jelentős nagyságrendet képviselő migráció következtében a (legálisan vagy illegálisan) betelepülő fiatalok más kultúráját, szokásait, viselkedésformáit is el kellene fogadnia. Nem véletlen tehát, hogy az „erőszakos fiatalok”, akik a futballmeccseken, az utcán randalíroznak, akik az iskolában kihar-

1 Hegedűs Judit (2007): *Fiatalkorú bűnelkövetők gyermekkorra és a javítóintézetben töltött éveik pedagógiai vizsgálata*. Doktori (PhD) disszertáció. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Neveléstudományi Doktori Iskola. Budapest.

nálják a diáktársaikat, akik hangos zenét hallgatnak, akik másként viszonyulnak a szexuális tabukhoz és az élvezeti szerekhez, riadalommal tölti el az idősebb generációt.

Az elmúlt két évtizedben a bűnözéskontroll eszközrendszerében megerősödtek a punitív reakciók. A súlyos bűncselekményt elkövető fiatalokkal szemben egyre határozottabban érvényesül a törvény szigora, hivatkozva arra, hogy ha „elég idős” volt ahhoz, hogy súlyos bűncselekményt kövessen el, nézzen szembe a szabadságelvonás következményeivel is. A börtönbüntetés tehát továbbra is központi helyet foglal el a bűnözéskezelésről való gondolkodásunk rendszerében, ugyanis sikeresen testesíti meg azokat az elvárásokat, amelyeket a bűnnel és a büntetéssel kapcsolatosan a közvélemény megfogalmaz.

A fiatalok zártintézeti kezelése kapujának „kilincset” a jogalkotó (a jogi keretek meghatározásával), és az ítélő bíró (a büntetéskiszabási gyakorlat kialakításával) szabályozza – természetesen nem tévesztve szem elől a közvélemény elvárásait. S hogy a közesség véleménye milyen plauzibilis lehet a fiatalok bűnözés kezelésére szolgáló „szükséges és arányos” reakciók megítélésében, jelzi, hogy a legújabb kutatási eredmények szerint az amerikai átlagember a fiatalok bűnelkövetőknek a felnőtt korúak bíróságai által történő elítélését csak azokban az ügyekben támogatják, amikor úgy gondolják, hogy a felnőtt rendszer a büntetés mellett hatékony rehabilitációt is nyújtani tud a fiataloknak.²

A „kimeneti kapu” rugalmassága is a jogalkotótól (a feltételes szabadságra bocsátás feltételeinek meghatározásával) és a büntetés-végrehajtási bíró által alakított gyakorlatról függ. Ugyanakkor van egy harmadik ajtó is, és a szankció-végrehajtásban dolgozó szakembereket ez érdekli leginkább: a „forgóajtó”, azaz, hogy mennyiben működik forgóajtóként a rendszer. Feely és Simon az amerikai büntetési gyakorlatot elemezve megállapítják, hogy a büntetéskiszabási trendekben a „társadalmi hulladékgyártás” elve érvényesül, és a veszélyes osztályok tagjait élethosszig kezeli a börtönrendszer.³ Ezeknél a személyeknél nincs remény a javulásra, ezért „veszélyes hulladékként”, fokozott biztonsági körülmények között tárolják őket. Intézményi cinizmus megjelöléssel illetik azt a rendszert, amelyben 1.) a kezelés a veszélyre koncentrál, és nem a megreformálásra vagy az igazságosságra; 2.) a fogvatartottak kezelését és klasszifikációját helyezik előtérbe, és nem a büntetést és/vagy a rehabilitációt; 3.) újabb és újabb technikákat alkalmaznak a fogvatartottak osztályozására és a rizikókezelésre. Ezek között foglal helyet a drogteszteszéles körű alkalmazása, illetve a statisztikai és biztonsági veszélyhelyzetek előrejelzésére szolgáló eszközök használata.

2005-ben a Ferenczi Napokon tartott előadásomban részben arra kerestem a választ, hogy a bírói kar miért „szeretett ki” a javítóintézeti nevelésből, és azt kerestem, hogy milyen új szerepeket tölthet be a javítóintézet a fiatalok bűnözés kezelésében. Profiltisztítás után az egyik ilyen szerepnek gondoltam, ha kizárólag a javítóintézet szolgál az elő-

2 Applegate, B. K. - King Davis, R. – Cullen, F. T. (2009): *Reconsidering Child Saving: The Extent and Correlates of Public Support for Excluding Youths from the Juvenile Court*. *Crime & Delinquency*, 55, 51-77.

3 Feely, M. - Simon, J. (1992): *The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implications*. *Criminology* 30, 449-474.

zetes letartóztatás végrehajtására. Hasznosítva a rendszerben dolgozó munkatársak szakértelmét a javítóintézet válhat a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt szenvedélybeteg fiatalok elítéltek kezelőközpontjává is. Működhet a magatartási problémákkal küzdő és enyhébb súlyú cselekményt elkövető fiatalok „kis-fogházaként”, és válhat belőli a helyreállító igazságszolgáltatás kísérleti terepe is.

Ma a legfontosabbnak az utolsó pontot tartom. Ki kellene végre próbálni, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás eszközei, a felelősség megerősítése valóban csökkenti-e a fiatalok bűnelkövetési gyakoriságát. A helyreállító igazságszolgáltatás azonban számomra nem csupán azt jelenti, hogy a fiataloknak szembe kell néznie az áldozatokért következményekkel, de azoknak a következményeknek a felismertetését is jelenti, amelyek magát a fiatalok bűnelkövetőt érik az általa elkövetett bűncselekmény következtében: a stigmatizációt, a kirekesztettség erősödését, a zártintézetben meg tapasztalható kiszolgáltatottságot stb.

A hazai empirikus kriminológiai kutatások oroszlánrésze az Országos Kriminológiai Intézetben zajlik. E kutatások között is ritka kivételként szerepelnek az utánkövetéses vizsgálatok, bár a büntető igazságszolgáltatás kezelőrendszerének hatássága másként nehezen mérhető. A 2006–2007-ben lefolytatott empirikus felméréssel tehát azt kíséreltük meg nyomon követni, hogy mi történik a vádemelés elhalasztása után, illetve miként illeszkedik vissza a zártintézetekből szabadult fiatalok.⁴ A vizsgálati mintába azok a személyek kerültek, akiknek az ügyében (1) 2004. január 1-je és december 31-e között kezdődött meg a vádemelés elhalasztása, (2) akiket 2003–2004. folyamán elbocsátottak a javítóintézetekből (Aszód, Debrecen), illetve akiket 2003–2004-ben szabadítottak a töltési büntetés-végrehajtási intézetből.

A kvalitatív és kvantitatív kutatási módszereket egyaránt alkalmazó felmérésünk több különálló kutatási blokkból állt. Kérdőíves felmérést végeztünk 143 javítóintézeti nevelésből elbocsátott és 220 vádhalasztás alatt álló fiatal körében. A bűnelkövető fiatal életútját vizsgáló kérdőív témaköreit jellemzően három időpont köré csoportosítottuk: az általános iskolába kerülés; az első bűncselekmény(ek); és a legutolsó szankció alapjául szolgáló bűncselekmény(ek) elkövetésének időszakára. A kérdések jellemzően a szocializációs színterek (család, iskola) értékelésére, a vizsgált személy családi és iskolai kapcsolataira, továbbá a kortárs csoport hatására vonatkoztak. A javítóintézeti nevelésből 2002–2003-ban elbocsátott fiatalok körében 250 kérdőívet szerettünk volna felvenni, de az összes cím (552) felhasználásával is csak 143 esetben sikerült megtalálni az elbocsátott fiatalokat.

A kutatás eredményei szerint a javítóintézetben eltöltendő büntetésre ítélt fiatalok jellemzően már valamilyen „komolyabb” bűncselekmény elkövetése után kapják ezt a szankciót. Az általunk megkérdezett csoport tagjai átlagosan 16 éves korukban kerültek be az intézetbe. Saját megítélésük szerint 95%-uk megértette miért került be az intézetbe, s ott milyen szabályok és kötelezettségek vonatkoznak rá. Érdekes viszont, hogy csak

4 Lásd: Kerezi K. – Kó J. – Gosztonyi G. (2007): A fiatalok büntető igazságszolgáltatásának hatékonysága. Kutatási zárójelentés. Kézirat. Budapest; Kerezi K. – Kó J. (2008): A fiatalok büntető igazságszolgáltatásának hatékonysága. Kriminológiai Tanulmányok 45. OKRI, Budapest, 93-148.

49%-uk tekintette egyértelműen büntetésnek az intézetbe kerülést, s egyötödük egyáltalán nem büntetesként élte meg a „beutalást”.

Visszagondolva: az intézetben töltött időt 69%-uk egyértelműen hasznosnak tartotta a további élete szempontjából.

E vélekedés meglepően kedvező. Annak ellenére, hogy egy szabadságelvonással járó szankcióról van szó, a megbüntetettek többsége – legalábbis utólag – hasznosnak tekinti az intézkedést még akkor is, ha a büntetés kiszabásakor nagyon kétségbe esettek (48%) és elkeseredetnek (39%) érezte magát.

Azt tapasztaltuk, hogy a javítóintézeti nevelésre ítélték szociális körülményei kedvezőtlenek, jelentős részüknél a család jövedelme nem haladja meg a minimálbért, és magas közöttük a roma származásúak aránya. A családi kötelekeik gyengébb kötődést jeleznek, és az interjúk szerint a deviáns viselkedéshez vezető út már gyermekkorban elkezdődik. A családi viselkedési mintában is gyakran előfordul a bűnelkövetés. Az iskolában rosszul teljesítenek, sokan évet ismételnék, néhányan többször is. Az iskolai gyermekközösségbe nehezen, vagy egyáltalán nem illeszkednek be. Iskolázottságuk messze elmarad a lakossági átlagtól. Ők azok, akiknél már korai életkorokban felértékelődik a kortárs csoportok szerepe, és természetesnek tartják a normaszegő viselkedést. Az általuk elkövetett bűncselekmények között magas a rablás és a betöréses lopások száma.

Az interjúk tanúsága szerint azonban a kapott büntetés sok pozitív hatással is járt a számukra. Esetükben a javítóintézeti nevelés hatékony segítő és értékrenden formáló szerepet játszik. Az intézeti nevelés pozitívan befolyásolta a bűnözéssel kapcsolatos attitűdjüket, bár az még e változás után is közelebb van a bűnözői attitűdökhöz, mint az átlagnépességé.

A nevelőkkel való kapcsolatát a megkérdezettek elsöprő többsége jónak, vagy nagyon jónak tartotta. Ez mindenképpen azt mutatja, hogy az ott dolgozók magas szintű nevelői tevékenységet folytatnak. S bár a javítóintézet sok pozitív változást képes elérni, önmagában nem tudja ellensúlyozni a korábbi kedvezőtlen szocializációs folyamatokat.

Megkérdeztük, hogy mi volt a három legrosszabb és mi a három legjobb dolog az intézetben. A három legrosszabb dologra vonatkozó kérdésnél egyértelműen a bezártság és a család hiánya szerepel az élen. A jóval nagyobb szabadsághoz szokott fiatalok

Az intézetben eltöltött időt...	
Hasznosnak tartja	69%
Részben hasznosnak tartja	19%
Elvesztegetett időnek tartja	9%

Kapcsolat a nevelővel		
	gyakoriság	%
nagyon rossz	1	0,7
rossz	1	0,7
semmilyen	6	4,2
jó	80	55,9
nagyon jó	51	35,7
nincs válasz	4	2,8
összesen	143	100,0

nehezen alkalmazkodnak a zártintézet rendjéhez. A szabályokhoz kötött napirend betartása sokaknak okozott nehézséget, gyakran emlegették a korai ébresztőt és a korai lefekvést, mint legrosszabb dolgokat. Többen kevesellték az eltávozások gyakoriságát.

A legjobb dolgoknál a tanulás, a sport, és a munka szerepelt. Sokan itt fejezik be az általános iskolát, vagy szakképesítést szereznek. Az idősebbek rendszeres munkalehetőséghez

Az intézetben eltöltött idő értékelése	
A 3 legrosszabb dolog:	A 3 legjobb dolog:
Bezártság	Tanulás (iskola befejezése, szakképesítés megszerzése)
Család hiánya	Sport, mozgás, közös szabadidős tevékenységek
Napirend betartása	Munka, munkalehetőség

jutnak. S mint minden fiatal számára, az intézetben élőknek is fontosak a sport, a mozgás és a közös szabadidős tevékenységek. Sokat elárul a kinti életkörülményeikről, lehetőségeikről az az elszomorító tény, hogy többen említették a rendszeres étkezési lehetőséget, a megfelelő ellátást, a tiszta, rendezett körülményeket, mint a három legjobb dolog egyikét.

A kérdésre adott válaszok esetében is gyakran felbukkantak a nevelőkkel kapcsolatos kedvező tapasztalatok, ami megerősíti a korábbi kérdésnél tapasztalt nagyon pozitív képvaliditását. A véleményeket Rácz Andrea és Lénárd Krisztina közös kutatásai is megerősítik: „megdöbbentő, hogy a fiatalok többsége sikereket 16–19 éves korában él meg először, melyet annak tudnak be, hogy »itt emberként beszélnek velük«”.⁵

Az intézetből elbocsátottak többsége (74%) egyetért abban, hogy az intézeti nevelés segít abban, hogy ne kerüljenek összeütközésbe a törvénnyel. Ezek a válaszok azt jelzik,

	Válaszolók száma	Missing	Átlag	Leggyakoribb válasz	Szórás
Volt olyan problémám, amelyben segíteni tudott	135	8	3,70	4,00	1,492
A benti nevelőmet mindig meg tudtam keresni, ha bajba kerültem	138	5	4,16	5,00	1,274
Az intézeti nevelés segített abban, hogy megfelelően elrendezzem a régi problémáimat	137	6	3,94	5,00	1,403
Az intézeti nevelés segít abban, hogy ne kerüljek összeütközésbe a törvénnyel	137	6	4,20	5,00	1,168
Az intézeti nevelés segít abban, hogy felhagyjak a bűnözéssel	138	5	4,22	5,00	1,232

5 Rácz A. – Lénárd K.: A javítóintézeti nevelés – mint támogató intézmény – dezintegrációs hatásai. http://szmi.hu/images/dok/Ggyermekvedelmi/gysz_21.pdf

hogy a javítóintézeti nevelés eléri alapvető célját, és segíti a gondozottakat a normatartó viselkedés kialakításában.

Ebben a vélemény-blokkban is megerősítést nyert, hogy a fiataloknak jó a kapcsolatuk a nevelőkkel. Az intézetből elbocsátottak 77%-a úgy gondolja, hogy a benti nevelőjét mindig meg tudta keresni, ha bajba került, és meg tudta vele beszélni a problémáját. Ez a rendkívül magas bizalmi index az intézeti nevelők jó munkáját dicséri.

Az intézetben töltött idő a megkérdezettek kétharmadának segített más, nem a bűncselekményekkel kapcsolatos problémák megoldásában is, és javította a fiatalok általános problémamegoldó képességét. A vizsgálat eredményei szerint a javítóintézeti elhelyezés nagyon hasznos jogintézmény, a bekerülő speciális populáció számára reális lehetőséget teremt életvezetési problémáik egy részének megoldására, és több területen javítja az intézetben nevelt fiatalok esélyeit.

A bűnözéssel kapcsolatos attitűdkérdésekre adott válaszok mégsem adnak okot az optimizmusra. A megkérdezettek 7%-a bűnözőnek tartja önmagát, és nem talál kivétlenül abban, hogy bűncselekményeket követ el. Jövőképeben is szerepel a törvényszegő magatartás. Feltehető, hogy leginkább ők próbálkoztak szökéssel, és inkább büntetésként élték meg az ott tartózkodást.

Említést érdemel az is, hogy mind a beilleszkedni vágyó, mind a magukat bűnözőnek tartó fiatalok véleményei érzelmek és felelősségvállalás nélküli attitűdöket jeleztek a sértettekkel és az okozott kárral kapcsolatosan. Régóta ismert pszichológiai jelenség a bűnelkövetők azon törekvése, hogy a bűncselekményeik áldozatait elszemélytelenítsék, ily módon igyekezzenek önmaguk számára elfogadhatóvá tenni a normasértő viselkedést. Az áldozattal szemben érzett empátia megnehezíti a bűncselekmény elkövetését. Az egészséges személyiségű emberek megbánást tanúsítanak, ha valakinek kárt, sérülést okoztak, és igyekeznek valamilyen módon reparálni azt. A rendszeres bűnelkövetőknél azonban ez a megbánás elmarad és a helyreállításra, kárpótlásra sem törekcsenek. Éppen erre a magatartásra utaló jelekkel találkozhattunk a megkérdezettek válaszaiban. A kemény bűnözői magot jóval meghaladó mértékben 20–25%-os arányban fordultak elő olyan válaszok, melyekből a megbánás hiányára és helyreállítás igény elégtelenségére lehet következtetni.

A vizsgálat második kutatási blokkjában a mintába került fiatalok által elkövetett eljárások jellemzőit vizsgáltuk az ügyészégi ügyforgalmi statisztika adatai alapján. Az adatok feldolgozása anonimizált formában, kódszámokkal történt. A minta 1 196 személyt és a velük kapcsolatos 12 406 eljárást foglalta magába.

A kutatás eredményei megerősítették, hogy a hazai fiatalkori bűnözés is igaz, hogy kisszámú bűnismétlő elkövető aránytalanul nagyszámú bűncselekményt követ el. A javítóintézeti mintában szereplő 427 személlyel kapcsolatosan 6 372 eljárás lefolytatására került sor, azaz átlagosan mindegyikükhöz 14,9 ügy kapcsolódott. A szabadságvesztésből szabadulók körében átlagosan 18,7 ügy esett minden vizsgálati személyre. Úgy tűnik, hogy a javítóintézeti és a szabadságvesztési mintában kell keresnünk azt az elkövetői csoportot, amely folyamatosan „foglalkoztatja” az igazságszolgáltatási szerveket. A kutatás eredményei határozottan jelzik a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának egyik legne-

hezebben megoldható problémáját is: a felelősségre vontak több mint 50%-ával 2–4 megében is foglalkoznak a büntető igazságszolgáltatás hatóságai.

A kutatás adatai alapján úgy tűnik, hogy nem mindegyik fiatalos bűnelkövető jellemző útja az, hogy az első kisebb súlyú bűncselekmény elkövetésekor az ügyét elterelik, majd ha ismét bűncselekményt követ el, akkor az egyéb szankciókat állítja hadrendbe a büntető igazságszolgáltatás, és az út végén „várja” a szabadságvesztés. Sokkal inkább az a helyzet, hogy vannak olyan fiatalos elkövetők, akiknek rögtön a zárintézeti kezelés dukál. Természetesen a súlyos bűncselekményt elkövető fiatalosok számára a tetartányossághoz igazodó büntetés-kiszabási gyakorlat ki is méri a végrehajtandó szabadságvesztést. Van azonban egy olyan kör, amelyhez tartozó fiataloknál a hatóságok „alig várják már”, hogy betöltsék a 14. életévüket, és valódi felelősségre vonásban részesüljenek. Az adatok azt tükrözik, hogy a büntető igazságszolgáltatási szervek számára nem az igazán súlyos bűncselekmények (amely egyébként a fiatalos bűnözésre kevésbé jellemző) időben történő elbírálása, hanem a sokszoros és folyamatos bűnisméltés detektálása jelent gondot. A hatóságok kommunikációs és együttműködési készsége alacsony, ezért az eljárások annak okán is elhúzódhatnak, hogy az egyik hatóság nem tud a másik hatóság eljárás alá vont személlyel kapcsolatos eljárási cselekményeiről.

A kutatás harmadik részében fókuszcsoporthoz módszerrel gyűjtöttük egybe az érintett szakemberek álláspontjait és javaslatait. E kutatási blokk résztvevőit a bűnelkövető fiatalokkal kapcsolatos szakmai–társadalmi reakciók (szerepek) szerint kialakított négy tematikus fókuszcsoporthoz hívtuk meg. A hazai gyermekvédelem szakellátórendszerébe történő beáramlás-vizsgálatot ugyanis azt jelzik, hogy egyre jellemzőbb a 14 éves életkorú betöltött fiatalok szakellátási rendszerbe történő beutalása. Ezek szerint – bár a problémák nem egyik napról a másikra alakultak ki – az alapellátás rendszere nem tud velük mit kezdeni, s amikor ezek a problémák már „önhibaként” vagy „felelősségi kérdésként” is megfogalmazhatók, akkor lép, és utalja be a szakellátás rendszerébe a fiatalosokat.

Mindeközben arra is rá kell ébrednünk, hogy mennyire keveset tudunk az emberi viselkedésről. A Wisconsin Council 2006 márciusában közzétett kutatási eredményei szerint „az érzelmileg megterhelő helyzetekben történő viselkedés kontrollálásának képessége csak a fiatalos végére alakul ki”. Az agykutatás legújabb fejleményei azt jelzik, hogy „a fiatalos speciális szakasz az agyfejlődésben: a döntéshozatal az egyik olyan agyi funkció, amelynek érettsége csak a huszadik életév táján következik be”.⁶ Staugh ezt a következőképpen látja: a „világ egyre komplexebbé válik, az iskola többet követel, a társadalmi kapcsolatok korlátozottak. A fiatalosok is szenvedélyesebbek, le akarnak válni a szüleikről; felnőttek akarnak lenni [...] ugyanakkor nem alakult még ki a homloklebenyi kéregállományuk, amely a felnőtt viselkedést regulálni képes; ezért isznak és biztonsági öv nélkül vezetnek.”⁷

6 Wisconsin Council on Children and Families: Rethinking the Juvenile in Juvenile Justice. Implications of Adolescent Brain Development on the Juvenile Justice System, March 2006

A fiatalok bünelkövetőkkel kapcsolatos vizsgálatok azt mutatják, hogy „hátrányos helyzetűként”, szegényként, vagy szocializációs problémával küzdőként aposztrofálható fiatalok számára nincs jövő, nincs elérhető cél. E helyzet veszélyes kimenetet a néhány évvel ezelőtti franciaországi utcai zavargások mutatták. A kérdés gazdasági oldalával kapcsolatosan őszintén fel kell tennünk a kérdést, hogy mi történjen azokkal a fiatalokkal, akiknek munkaejére sem rövid-, sem hosszútávon nincs szüksége a gazdaságnak. Nincs, részben ezért, mert a technikai fejlődés számos olyan munkakör megszüntését eredményezte, amelyben ezek a fiatalok korábban megtalálhatták a helyüket. Most viszont alulképzetten, szocializációs problémákkal terhelten, piacképes tudás hiányában, reményük sincs az elhelyezkedésre. A szabadságelvonással járó szankciót töltő fiatalok elhanyagolható része szerez munkatapasztalatot bekerülésük előtt, és kamaszéveik jelentős részét intézményi körülmények között töltik. Még akkor is nagy nehézségekkel néznek szembe, ha valóban jóvá akarják tenni az elkövetett cselekmény következményeit, esetleg törvényes és társadalombiztosítási jogviszonnal járó munkaalkalmat akarnak találni.

Az oktatáskutatási vizsgálatok egyértelműen jelzik, hogy tanulói életutak korán kétéválnak sikeres iskolai pályafutással jellemezhető, illetve kudarcos iskolai pályafutású életutakra. Az alacsony iskolai végzettség szükségszerűen gyenge munkaerő-piaci helyzetet és alacsonyabb foglalkozás-szerkezeti pozíciót hoz magával. A társadalmi viszonyok reprodukciós folyamatában meghatározó szerepe van a családnak és az iskolának. A tömegoktatás elvére épülő általános iskolai rendszer a hátrányos helyzetűek esetében sem az erkölcsi értékeket közvetítő, átörökítő szerepének nem képes megfelelni, sem az egyéni képességek kibontakozásának terepét nem szolgál. Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy ezekre a felnövekvő fiatalokra szüksége is van a gazdaságnak, bár nem mint termelőkre, hanem mint fogyasztókra. Azaz a nem túl biztató válasszal kecsegtető kérdés: mi történik abban a helyzetben, ha a fogyasztói társadalom fogyasztásra ösztönöz, de nem teremti meg a legális fogyasztás elérhetőségét? Fel kell tennünk tehát a kérdést, hogy „mire is kellene” a fiatalok a büntető igazságszolgáltatásnak? Arra, hogy példát statuáljon velük, vagy arra, hogy „jóléti ellátásra” ítélje őket? Azt hiszem, mindkét válasz zsákutcába vezet. Alkalmazható viszont a helyreállító igazságszolgáltatás ideája, amely úgy segíti a felelősségvállalást, hogy eközben a fiatalok visszailleszkedését is szolgálja.

Nancy Rodriguez 35 helyreállító igazságszolgáltatási program meta-elemzése alapján jutott arra a következtetésre, hogy e programok működését és hatását nem befolyásolja, hogy a közösségben, vagy zártintézeti körülmények között valósítják meg. E programok (az elkövető, a sértett és a közösség közötti) párbeszéddel, dialógussal jellemezhetők, lényegi elemük a kapcsolatépítés és az erkölcsi értékek kommunikálása.⁸ Egy 2001-ben megjelent tanulmány hasonló következtetésekre jutott, amikor összefog-

7 Staugh, B.(2003): *The Primal Teen: What the New Discoveries about the Teenage Brain tell us about our Kids.* Doubleday, NY. 256.

lalta a fogvatartás alatt alkalmazott helyreállító igazságszolgáltatási programok előnyeit:⁹

- A sértett lehetőséget kap arra, hogy elmondja, hogy milyen hatást gyakorolt az életére a bűncselekmény, és érzelmi megkönnyebbülést él át a meghallgatás által;
- Csökkenthető a sértett bűnözéstől való félelme és bizonyos esetekben a dühössége;
- Lehetősége van a sértettnek arra, hogy olyan kérdéseket tegyen fel, amelyek zavarják;
- Segítheti a sértettet abban, hogy távolságtartással tudja szemlélni a vele történeteket, és tovább tudjon lépni az eseményeken.

E programok a fogva tartó intézményekben még az elembertelenedés hatását is közbörsíteni tudják, ekként az elítélt érdekeit is szolgálják. Latimer és kollégái 2001-ben elvégzett kutatásukban 27 tettes–áldozat mediációs programot és 8 konferencia-üléses programtípust elemeztek. Azt tapasztalták, hogy a helyreállító igazságszolgáltatási programok sokkal hatásosabbak voltak a bűnözés csökkentésében, mint a hagyományos felügyeleti mechanizmusok működtetése.

A világon sok példa van tehát arra, hogy a helyreállító programok zártintézeti körülmények között is működnek. Mi több, még hazai példa is akad erre.¹⁰ Belgiumban 1997-ben minden börtönben alkalmaztak egy helyreállító igazságszolgáltatási tanácsadót, akinek az a feladata, hogy

- segítse a börtönigazgatót az intézetben a helyreállító szemlélet terjesztésében,
- kapcsolatot tartson a külső szervezetekkel, és
- közreműködjön a helyreállító igazságszolgáltatás lényegének megértésében.

Végezetül arra tennék javaslatot, hogy a fiatalokú elítéltek hazai kezelőrendszerében indítsunk egy olyan kísérleti programot, amely minden javítóintézetben és büntetés-végrehajtási intézetben alkalmaz egy helyreállító igazságszolgáltatási konzultánst. Az elképzelés természetesen nem működne a fiatalokúakat kezelő intézmények szakembereinek felajánlott képzés nélkül a helyreállító igazságszolgáltatás témakörében. A helyreállító igazságszolgáltatásnak ugyanis nagyobb szerepe lehetne a jelenleginél a feltételes szabadságra bocsátás körében és a visszailleszkedés feltételeinek megteremtésében. A helyreállító igazságszolgáltatási programok célja felelősségvállalásra ösztönözni a fiatalokúkat az elkövetett cselekményért, fejleszteni kompetenciáját, ugyanakkor a közösség védelmét is szolgálja. Figyelni kell azonban arra is, hogy a kisebbséghez tartozás, a nem, illetve az eltérő kultúrák, hogyan illeszkednek a helyreállító igazságszolgáltatási programokhoz és kimenetekhez.

8 Rodriguez, N.(2005): Restorative Justice, Communities, and Delinquency: Whom Do We Reintegrate? *Criminology & Public Policy*, Volume 4. Issue 1, 103 – 130.

9 Umbreit, M. - Bradshaw, W. – Coates, R. B. (2001): Victim Sensitive Offender Dialogue in Crimes of Severe Violence: Differing Needs, Approaches, and Implications. Office for Victims of Crime U. S. Department of Justice, 26.

10 Lásd: Szitka Szabolcs (2008): Új lehetőségek felkutatása a fiatalokúak büntetés-végrehajtásában, reszocializációjuk elősegítése érdekében. *Börtönügyi Szemle*, 27. évf. 3. sz. 13-20. o.

Összességében véve láthatjuk, hogy számos feladat vár még az intézetekre és a fiatalokori bűnözés kezelőintézményeire. Ezek közül három nagy csoportot emelek ki:

1. Együttműködés erősítése a szociális, jogi és pedagógiai szféra más szereplőivel: például a családgondozás érdekében a családsegítő szolgálatokkal való együttműködés; a jogászok megismertetése a javítóintézeti nevelés „hasznával”; a munkaügyi központokkal való együttműködés a kikerülő növendékek érdekében stb.

2. A nevelés és oktatás rendszerének megújítása: az alternatív pedagógiai és pszichológiai módszerek alkalmazása mind a fiatalok nevelésében, mind pedig a dolgozók mentálhigiénés állapotának gondozásában; a kompetenciaalapú oktatás alapjainak tudatosabb megteremtése; a valódi átjárhatóság biztosítása a „kinti” és a „benti” iskolák között stb.

3. Multidiszciplináris szemléletmód érvényesítése: el kell fogadniuk az intézeteknek, hogy többféle funkciót szükséges betölteniük. A vezetőknek nemcsak pedagógiai és pszichológiai szempontból kell intézményüket támogatniuk, hanem a pályázatok, más területek felé nyitás révén „menedzselni” is szükséges őket.

Különösen hálás vagyok az alábbi szerzőknek, hogy gondolatébresztő írásaikkal, gyakorlati tevékenységük szemléletével hozzásegítettek a fenti gondolatok megformálásához: B. Aczél Anna, Czenczer Orsolya, Hatvani Erzsébet, Hegedűs Judit, Lénárd Krisztina, Lőrincz József, Mezey Barna, Papházi Tibor, Rác Andrea, Szarka Attila, Volentics Anna, Vókó György.